

(третім тілом), поміж робочих поверхонь пари тертя. Режим тертя перейде від сухого до граничного, без додавання у зону тертя традиційного олійного мастила.

Список літератури

1. Марковский Е. А., Олексенко И. В., Гаврилюк В. П., Качко Н. А. Грибов Н. Н. Процессы диффузии и массопереноса при внешнем трении сплавов Сч+Cu+S // Процессы литья. 2006, № 3. С. 70-74.
2. Новицкий В. Г. , Гаврилюк В. П., Лахненко В. Л. и др. Влияние углерода и меди на структуру литых сплавов системы Fe-Cr-Cu-C и их трибологические характеристики в условиях трения скольжения // Трение и износ. 2015, т. 36, №1, С. 70-80.
3. Локтіонов - Ремізовський В. А., Шипицин С. Я., Новицький В. Г. та інші. Ефективність впливу легування міддю на зношування заевтектоїдних сталей. Металознавство та обробка металів, - 2022, 4, - С. 30-39.
4. Гуляев А. П. Металловедение. 5-е. изд. М. Металлургия. 1977, 647 с.
5. Диаграммы состояния двойных металлических систем ред. Лякишева Н. П., Машиностроение, 1996-2000 г.

УДК 621.742

Р. В. Лютий, М. В. Тишковець, Д. В. Люта

КПІ ім. Ігоря Сікорського, м. Київ

ФОСФОСУЛЬФАТНИЙ ЗВ'ЯЗУВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ЛИВАРНИХ СТРИЖНІВ

Ливарне виробництво є основою сучасного машинобудування та багатьох інших промислових галузей. Підвищення якості і конкурентноздатності литих деталей неможливо без технічного прогресу в розробленні формувальних матеріалів та підвищенні властивостей формувальних і стрижневих сумішей. З наукової та практичної точки зору актуальним є розроблення нових і удосконалення відомих зв'язувальних компонентів (ЗК) [1, 2]. В останні роки знову підвищився інтерес до фосфатних матеріалів, вивчення яких почалося ще в середині ХХ ст.

Основою переважної більшості фосфатних ЗК є алюміній [3, 4]. Однак процеси приготування цих ЗК тривалі та багатоопераційні, що підвищує їх вартість і знижує стабільність. У ливарному виробництві, де обсяги використання матеріалів дуже значні,

це є важливим економічним фактором. Отже, є потреба у спрощенні процесу синтезу фосфатних ЗК для ливарного виробництва.

Принципово новим напрямом є дослідження взаємодії ортофосфорної кислоти з неорганічними солями металів, у першу чергу алюмінію, з метою розроблення нових схем синтезу фосфатних ЗК. Метою дослідження є створення зв'язувального компонента з використанням ортофосфорної кислоти і сульфату алюмінію, вивчення фізико-хімічних закономірностей його утворення, будови та властивостей.

В роботі проводили рентгенофазовий аналіз на установці «Rigaku Ultima IV», диференційний термічний аналіз – на синхронному термічному аналізаторі «STA 449 C Jupiter».

За результатами експериментів вперше розроблено опис механізму утворення фосфатів алюмінію із зв'язувальними властивостями під час взаємодії його сірчанокислового кристалогідрату $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 18\text{H}_2\text{O}$ з ортофосфорною кислотою в інтервалі температур 100...200 °С.

Передумовою для створення нового неорганічного ЗК стало вивчення фізико-хімічних процесів у системі ортофосфорної кислоти і сульфату алюмінію. Поширеними формами цієї неорганічної солі є звичайна (безводна), а також кристалогідрати з різною кількістю молів H_2O . Було проаналізовано ізобарно-ізотермічний потенціал (енергію Гіббса) для хімічних реакцій ортофосфорної кислоти з різними формами сульфату алюмінію. Зміну енергії Гіббса розраховано для нормальних умов (293 К), а також за умов проведення реакцій при нагріванні до 200 °С (або 473 К) та 300 °С (або 573 К). В розрахунках встановлено, що безводний сульфат алюмінію не може вступати в реакцію з ортофосфорною кислотою у розглянутому інтервалі температур, тоді як 18-водний сульфат здатен вступити у взаємодію при нагріванні в інтервалі 150...200 °С.

Для встановлення складу продуктів взаємодії у цій суміші проведено рентгенофазовий аналіз. Об'єктом аналізу є проба сульфату алюмінію $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 18\text{H}_2\text{O}$ і ортофосфорної кислоти з 85%-ю концентрацією. Після змішування компонентів зразок було витримано в печі при 200 °С протягом 1 год. Дифрактограму наведено на рис. 1.

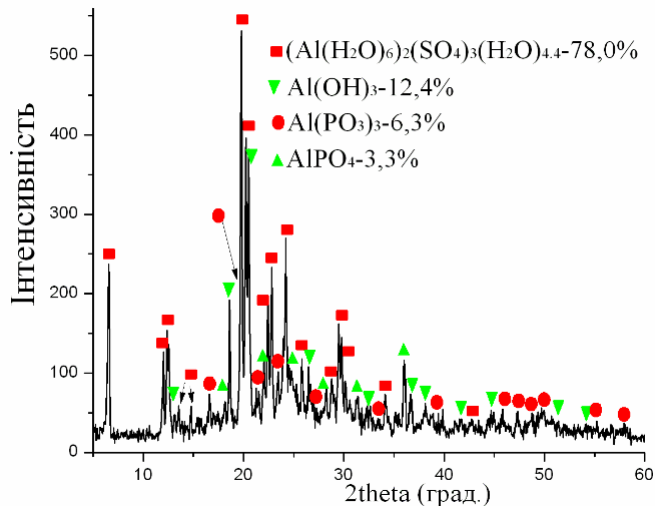

Рис. 1 – Дифрактограма проби 18-водного сульфату алюмінію (10 мас. ч.) з ортофосфорною кислотою (1 мас. ч.) після витримки при 200 °С

У пробі виявлено ряд нових фаз, у тому числі таких, які мають зв'язувальні властивості: сульфат алюмінію із зменшеною кількістю молів зв'язаної води $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 16,4\text{H}_2\text{O}$, два види фосфатів алюмінію та гідроксид алюмінію, який розглядається як продукт часткового розпаду 18-водного сульфату. Отже, роль ЗК тут очевидно виконують як фосфати алюмінію, так і його залишковий сульфат, який у складі проби переважає (78%). Тому утворений ЗК слід віднести до нового, раніше невідомого у ливарному виробництві класу – фосфосульфатний зв'язувальний компонент.

Механізм утворення фосфосульфатного ЗК в результаті взаємодії кристалогідратного сульфату алюмінію $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 18\text{H}_2\text{O}$ з ортофосфорною кислотою полягає в наступному. При нагріванні до температури 100...200 °С утворюється проміжна фаза – гідроксид алюмінію $\text{Al}(\text{OH})_3$, який, на відміну від його сульфату, здатен взаємодіяти із кислотою та утворювати фосфати алюмінію.

З метою отримання інформації щодо перетворень у цьому ЗК під час нагрівання провели диференційний термогравіметричний аналіз (ДТГА) цієї ж проби. Результати представлено на рис. 2.

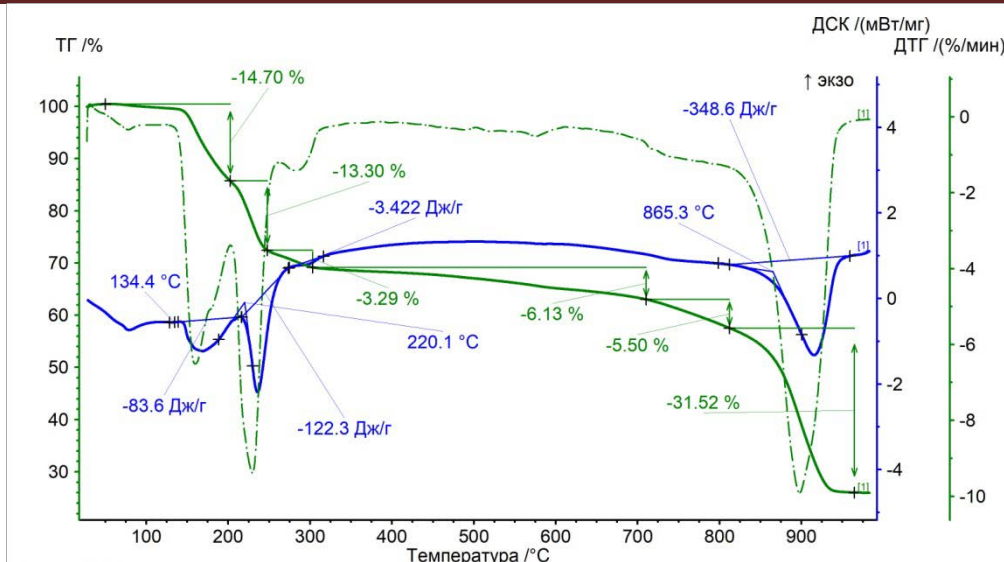

Рис. 2 – ДТГА проби 18-водного сульфату алюмінію (10 мас. ч.) з ортофосфорною кислотою (1 мас. ч.) після витримки при 200 °С

Ливарні стрижні працюють в умовах всебічного нагрівання, тому більшість із визначених ендотермічних перетворень можуть відбутися у складі стрижневої суміші. Основної уваги заслуговує значний ендотермічний ефект при температурі 865 °С, який пов'язано із термічною деструкцією сульфату алюмінію. Прогріванню до такої температури піддаються тільки поверхневі шари стрижнів. В такому разі при забезпеченні достатньої газопроникності суміші утворені гази можуть бути легко виведені у знакові частини і далі у форму. Термічний розпад сульфату алюмінію знижує залишкову міцність суміші та значною мірою покращує вибиваемість стрижнів із внутрішніх порожнин виливків, що неодноразово підтверджено експериментально.

Список літератури

1. Ponomarenko O., Berlizeva T., Grimzin I., Yevtushenko N., Lysenko T. Strength properties control of mixtures based on soluble glass with ethereos solidifiers // Advances in design, simulation and manufacturing III. DSMIE, 511-521. Lecture Notes in Mechanical Engineering. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-50794-7_50.
2. Пономаренко О. И., Євтушенко Н. С., Колесник Е. В. Исследование прочностных свойств смоляных ХТС на хромитовых песках // Литейное производство. – 2015. – №3. – С. 5–7.

3. Осипенко И. А., Репях С. И. Применение тонкодисперсного кремнийсодержащего материала сухой газоочистки ферросплавного производства в формовочных смесях // Весник КГИУ. – 2020. – №4(31). – С. 36–41.

4. Осипенко І. О., Солоненко Л.І., Білий О.П. Системне використання пилу техногенного походження у складі фосфатних холодно-твердіючих сумішей // Системні технології. – 2018. – №5 (118). – С. 97–104.

УДК 621.74:669.136.9

В. Л. Мазур, К. А. Сіренко

Фізико-технологічний інститут металів та сплавів НАН України, Київ

e-mail: prof.vlm@ukr.net, thermoexp.metal@gmail.com

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАНДАРТІВ НА ГАЛЬМОВІ КОЛОДКИ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ З ЧАВУНУ ТА КОМПОЗИЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним із напрямів спеціалізації Фізико-технологічного інституту металів і сплавів Національної академії наук України (ФТІМС НАН України) є розробка і впровадження у виробництво ефективної технології виплавлення високоякісного чавуну для виготовлення ливарних виробів, зокрема гальмових колодок залізничного транспорту. Напрацювання Інституту в цьому напрямі викладені в монографії доктора технічних наук І.Г. Неїжка, академіка НАН України В.Л. Найдека, члена-кореспондента НАН України В.П. Гаврилюка [1].

Рівень вимог до якості продукції, і не тільки ливарної, а взагалі будь-яких товарів, регламентований у стандартах, визначає її конкурентоздатність на внутрішньому і зовнішньому ринках. Проблемні питання у сфері стандартизації ливарної продукції розглянемо через порівняння нормативних вимог до гальмових колодок залізничного транспорту з чавуну (продукції ливарних підприємств) і з так званого «композиційного» матеріалу (гумосуміші на базі каучуку і наповнювачів у вигляді бариту, доломіту, азбесту, сажі, шліфпилу, технічного вуглецю, сірки молотої, інших інгредієнтів) [1, с. 77].

Гальмові колодки є одним із найважливіших, часто змінюваних елементів гальмівних систем рухомого складу залізничного транспорту. Їх виробництво щорічно сягає сотень тисяч штук. В усіх розвинутих країнах ведуться пошуки нових, ефективних матеріалів для виготовлення гальмових залізничних колодок, в тому числі композиційних